

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1961

*Tradition och nutid. Grenljusstöpfung i Bollnässtugan julen 1960.
Elin Karlsson, som i snart trettio år stöpt ljus på Skansen,
lär ut konsten till Stockholms Lucia, Ingrid Engström.
Foto Stockholms-Tidningen, Sven Braf.*

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

*Omslagsbilden återger ett utsnitt ur en oljemålning
från 1600-talets slut av Bernardus van Schendel
visande stjärngossar på besök i ett borgerligt holländskt hem.
Se Albert Eskeröds uppsats Stjärngossar i denna årsbok.*

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1961

I en bouppteckning från år 1648, alltså samma år som de två behandlade örngottsvaren kom i bruk, finner vi en mängd beskrivningar över hur örngottsvaren kunde vara broderade. Bouppteckningen är gjord efter Gustaf Oxenstierna till Tyresö, en frände till Erik Oxenstierna. Örngottsvaren är samtliga av kamarduk, och som dekor finner vi stora utskurna rosor, utskuren söm med figurer "Karl och Jungfru", utskuren söm med rosor "fylte med guldh", paljetter och broderade lister. Av liknande örngottssvar har många blivit bevarade, de flesta dock sydda helt i vitt med lintråd på lärft.

Placeringen av broderiet utmed ena kortsidan är typisk för 1600-talets örngottssvar. Det kommer av att sängarnas ursprungliga placering var i ett hörn med bara en sida synlig mot rummet, och endast mot den sidan behövde örngottsvaret ha en prydnadssöm. I fråga om linne och sänglinne är traditionen alltid särskilt seglivad. I flera svenska landskap, t. ex. i Gästrikland och Hälsingland, har man långt in på 1800-talet hållit kvar seden att dekorera ett örngott endast utmed ena kortsidan.

Litteratur:

William Karlson, Ståt och vardag i stormaktstidens herremanshem, Lund 1945.

Birgitta Carlestam, Ett stormannahushåll i Stockholm vid 1600-talets mitt, opubl. uppsats, ventilerad 1959 vid institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms universitet.

HANDARBETETS VÄNNERS TEXTILSAMLING

av *I. Sofia Danielson*

Föreningen Handarbetets Vänner stiftades 1874 och har sedan dess med framgång verkat för att höja den svenska textilkonstens kvalitet och fostra allmänhetens smak. Detta har utåt skett genom att bedriva undervisning i broderi och vävning, genom att åt allmänheten tillhandahålla förstklassiga mönster och material för

handarbete, vidare genom att på egna ateljéer framställa textilier av olika slag, såsom möbel- och inredningstextilier i allmänhet, beställningsarbeten i form av kyrkliga textilier, praktgåvor etc. och slutligen genom förlagsverksamhet.

Prov på den rika produktion som skapats av Handarbetets Vänner under mer än åtta decennier har föreningen samlat, vårdat och katalogiserat, tills samlingen fick en sådan omfattning att föreningen varken hade möjlighet att förvara eller vårda den som den skulle önska. Man beslöt då att föregripa den paragraf i föreningens stadgar som säger, att om föreningen upphör dess textilsamling skall överlämnas till Nordiska museet. Detta är ett exempel på de goda förbindelser som alltid varit rådande mellan de båda institutionerna och som säkerligen även skulle tett sig helt naturligt för Föreningen Handarbetets Vännerns initiativtagare och ledare under de första åren, Sophie Adlersparre, och Nordiska museets grundare, Artur Hazelius.

Hösten 1959 överfördes hela samlingen till Nordiska museet och är nu föremål för registrering och beskrivning. En stor del av samlingen är införd i Handarbetets Vännerns Accessionskatalog, som upptar 5 500 nummer (vilket dock innebär betydligt fler föremål). Därutöver finns en stor mängd föremål som ej införts i katalogen, uppskattningsvis ca 2 000 nummer, huvudsakligen prover på vävda möbeltyger och andra inredningstextilier.

Samlingen kan indelas i två huvudgrupper, den ena en samling äldre textilier, som Handarbetets Vänner förvärvat genom köp eller såsom gåvor och avsedda att användas som förebilder och inspirationskälla, den andra består av föremål ur Handarbetets Vännerns produktion och utgöres av prover på vävnader av olika slag och modeller med uppsydda mönster, som uthyrts till dem som köpt material. I samlingen ingår också en stor mängd akvarellerade skisser. Av detta har hittills de insamlade, äldre textilierna och Handarbetets Vännerns egna broderier varit föremål för studium i museet.

Samlingen av äldre textilier är särskilt rik när det gäller spetsar. Dessa omfattar såväl svenska spetsar — huvudsakligen från Skåne och Dalarna — som prov på utländska spetsar, ryska, venetianska, flandriska, franska etc. En annan stor grupp utgöres

Handarbetets Vänners textilsamling, som deponerats i Nordiska museet, är delvis upplagd i kronologisk ordning. I lådorna t. v. ligger föremål ur H. V:s produktion omkring sekelskiftet, då den kopierande "allmogestilen" alltmer fick träda tillbaka för den internationella modestilen jugend.

av skånska allmogetextilier: täcken och dynor i rölakan, krabbanår, dukagång och opphämta eller broderade med olika fria sömsätt i frodiga mönster och färger. Hängkläden från Blekinge i linne med blått och ljusrött mönster i olika vävtekniker, praktfulla dukagångsdrätter från Skåne och de smalare blåvita hängklädena från Sydhalland hör också till det som samlades för att bevara det "fosterländska arvet" åt samtid och eftervärld. Av samlingens omfattning, ca 1300 nummer, inser man att ingen möda sparades, och av de i accessionskatalogen upptagna priserna framgår, att det inte skedde utan stora ekonomiska uppoffringar. Från de högre ståndens textila arv bevarar Handarbetets Vänner en mängd märkdukar och mönsterdukar, skira ting i vitbroderi, exempelvis näsdukar och kragar, vidare några fragmentariska delar till gobelänger samt olika exempel på inredningstextilier och dräktplagg, där ett par broderade täcken från 1600-tal och tidigt 1700-tal utgör praktstyckena. Tidens gång och smakens förändring har också medfört, att textilier med den naturalistiskt utformade mönstertyp, som var modern från och med 1800-talets mitt och som Handarbetets Vänner bekämpade under sina tidigare år, nu har företrädare i föreningens textilsamling.

Under de första åren var Handarbetets Vännerns mål att utveckla den kvinnliga slöjden i "fosterländsk riktning". Man gjorde detta icke endast genom undervisning i föreningens sy- och vävskola i Stockholm utan också genom att ge mer privat undervisning åt kvinnor i landsorten. För att få kunskap om äldre tiders textila tekniker gav sig Sophie Adlersparre, Molly Rohtlieb, Anna Fleetwood m. fl. — ibland i sällskap med någon av föreningens väverskor eller brodöser — ut i landet, till Bohuslän för att studera dubbelväv hos den sista väverskan som behärskade konsten att väva "finske-täcken", till Skåne för att lära flamsk, krabbanår och andra konstvävnadstekniker, till Dalarna för att studera spetsar, broderier, rosengångsvävnader m. m. Tack vare det goda anseende som Handarbetets Vänner åtnjöt — och ännu åtnjuter — kunde den energiska fru Adlersparre under några år på 1870- och 80-talen utverka fria resor på Statens Järnvägar, vilket utnyttjades för dessa insamlings- och studieresor.

Man insamlade på detta sätt också en mönsterskatt, som man

sedan på "Byrån" arrangerade eller "anordnade" för att använda till alla de olika former av textilier som ingick i ett hem under 1800-talets senare del. De folkliga vävteknikerna översattes för Byråns del huvudsakligen till broderi. Under Handarbetets Vänners allra första år "uppfann" konstnärinnan Hanna Winge den s. k. snårsömmen, som efterliknar dukagång, och sedan tillkommer också en annan teknik för "dukagångsöm", som vid sidan av "krabbasöm" och "opphämtasöm" svarar för en stor del av Handarbetets Vänners produktion under dess första tid, 1800-talets sista årtionden. Förutom dessa vävsömmar hade Handarbetets Vänner under 70- och 80-talen en rik produktion av dukar, mattor, gardiner m. m. i korssöm, tvistsöm, påläggsöm och något senare också fritt broderi huvudsakligen i flätsöm.

Handarbetets Vänners Accessions-Katalog lämnar för tiden fram till 1905 rikliga upplysningar om föremålen, bl. a. anges ofta vilken stil eller annan förebild som använts för de olika mönstren. Det framgår här att inte endast svenska allmogeföremål varit förebilder för föreningens mönster. I minst lika hög grad har man tagit mönster ur andra källor. De mönsterböcker som under 1870-, 80- och 90-talen trycktes i Tyskland och som i en anda liknande Handarbetets Vänners egen tar upp tyska och italienska textilmönster från renässansen har varit förlagor för föreningens mönster i bundna broderitekniker såsom korssöm, tvistsöm, dukagångsöm m. m., medan man när det gäller fritt broderi i exempelvis flätsöm ofta hänvisar till förebilder av orientaliskt ursprung.

Liksom de tyska mönsterböckerna förvaltar de skånska och blekingska allmogetextilierna en mönsterskatt som hade sin höjdpunkt under renässansen. Handarbetets Vänner tar största delen av sitt mönsterförråd ur dessa fatburar, varför mängden av dessa mönstertyper är överväldigande. Ja, det verkar som om det vore sagt om Handarbetets Vänner, när Carin Wästberg i en uppsats om engelska möbler i Meddelande från Svenska Slöjdföreningen 1891 utbrister: "Länge nog har den tyska renässansen regerat oss", och längre fram i samma uppsats prisar färgen och ljuset i den samtida engelska inredningskonsten.

Samma år — 1891 — som Carin Wästberg publicerar denna

artikel efter en studieresa till England och Tyskland börjar hon ett fruktbart samarbete med sin kamrat på resan Maria Widebäck, och det är dessa två framstående konstnärer som något år senare för in en ny ton i Handarbetets Vänners material, ett nytt sätt att stilisera växtmotiv, en ljusare, renare och livligare färgskala — den nya stilen, jugend. Under de två årtiondena omkring sekelskiftet skapar de och flera andra konstnärer, främst Maja Sjöström, Maria Adelborg och Maja Andersson, mönster till dukar, draperier, gardiner o. a. i påläggsöm och fria sömsätt av en konstnärlig halt och teknisk kvalitet som är imponerande.

Efter sekelskiftet börjar vävnadsproverna uppta allt större del av samlingen. Carin Wästberg komponerade det första arbetet i s. k. H.V.-teknik, ett möbeltyg för Carl G. Laurin, något av åren 1904 eller 1905, och detta blev under de kommande åren en teknik som ofta användes både för möbeltyger och prakttextilier. Från senare år finns också prover på Alf Munthes rika produktion av textilier i dubbelväv för kyrkor och andra offentliga lokaler.

För den svenska textilkonst som växte fram under 1900-talet kan Handarbetets Vänner betraktas som vägröjare. Man kan i den samling som nu deponeras i Nordiska museet studera något av det bästa i denna tids svenska textilhistoria. Genom samlingens stora omfattning visar den hela bredden i Handarbetets Vänners produktion, och genom att den utgör föreningens *eget urval genom tiderna* blir den en dokumentering av dess stilsträvan som ett aldrig så objektivt urval i efterhand ej skulle kunna ge.